

Het onderwerp 'reformkleding' geniet een toenemende belangstelling zowel in binnen- als in buitenland. Er werden artikelen en hoofdstukken aan gewijd in buitenlandse publicaties; in Duitsland verscheen zelfs een dissertatie. In Nederland werd zo nu en dan een tipje van de sluier opgelicht. De wederwaardigheden op reformgebied waren nog niet volledig uitgezocht/bestudeerd. Nu die poging wel is ondernomen is gebleken, dat zich in eigen land, vooral in bibliotheken en archieven een schat aan interessant materiaal bevindt. Musea bezitten vrijwel geen bronnen op het gebied van reformkleding in Nederland; mogelijk ligt hierin één van de oorzaken ervan, dat het onderzoek nu pas plaats heeft gevonden. Voor het Centraal Museum gaf de kennismaking met het vroege werk van illustratrice Bernhardina Midderigh-Bokhorst (en daarmee met de boeiende teksten in de reformtijdschriften, waar zij voor werkte) de stoot om plannen te ontwikkelen voor een tentoonstelling over reformkleding. Aanvankelijk leek het een tentoonstelling te zullen worden met vrij weinig voorwerpen en véél teksten. Naar mate het werk vorderde groeide tot onze vreugde de lijst van kledingstukken, en documenten, die in aanmerking kwamen om tentoongesteld te worden. In Nederland bleek zich nog een aantal pure, van eigen bodem afkomstige reformjaponnen te bevinden (het merendeel daarvan op de tentoonstelling) en een serie ondergoed afkomstig van de Vereeniging voor Verbetering van Vrouwenkleding.

Japonnen van Liberty & Co. uit Londen mogen daarnaast in dit geheel niet ontbreken. Reformvrouwen die het zich konden permitteren, schaften ze aan; anderen lieten zich er door inspireren. Het merendeel van de nog in ons land aanwezige Liberty-japonnen uit het begin van de 20ste eeuw is tijdens de tentoonstelling in het Centraal Museum te zien. De bewaard gebleven teksten en documenten geven een duidelijk inzicht in de vormen en gedachtenwereld van de reformbeweging. Zeer veel essentiële zaken uit het algemene modegebeuren werden vanuit reformkringen uiterst bewust geanalyseerd en becommentarieerd waar nodig. Men wist goed te formuleren hoe men dit belangrijke keerpunt zelf meemaakte. De reformvrouwen beleefden de bevrijding van beklemmende, beperkende kleding en van de overdreven, futiele versieringen daarop als een verrijking in hun leven.

Het nieuwe schoonheidsgevoel spreekt bijvoorbeeld al heel mooi uit de japon, die in 1912 op de Vakschool voor Verbetering van Vrouwen- en Kinderkleding werd ontworpen en uitgevoerd voor mevrouw Redeke-Hoek, die haar japon later aan het Centraal Museum schonk.



Japon van licht zeegroene zijde met macramé en kraaltjes. Ontworpen en uitgevoerd op de Vakschool in 1912, voor Mevr. J.L. Redeke-Hoek. Coll. Centraal Museum Utrecht.

Voor de oprechtheid en (vastberaden!) omzichtigheid waarmee men allerlei taboes in (én buiten) het kledinggebied probeerde uit te bannen kunnen we nog steeds waardering opbrengen.

Vanaf het derde kwart van de veertiende eeuw tot de jaren 1780 kleepte de vrouw, die de middelen bezat om met de mode mee te



Japon van terracottakleurige zijde met borduurwerk, applicatie en kraaltjes. Ontwerp van Marie Faddegón (directrice van de Vakschool), uitgevoerd en gedragen door Bastiana Schot (lerares aan de Vakschool), 1913. Binnenin papieren etiket van de Vakschool voor Vrouwen- en Kinderkleding. Coll. Nederlands Kostuummuseum Den Haag.



Twee japonnen uit *De Gracieuse*, augustus 1886.



Originele crinoline, omstreeks 1855. Coll. Centraal Museum Utrecht.



Tournure onderrok van linnen met ingeweven ruitje, omstreeks 1870. Coll. Centraal Museum Utrecht.



Tournure van rode katoen met borduurwerk, waarschijnlijk voor meisje, midden jaren 1880. Coll. Centraal Museum Utrecht.

doen, zich in zware luxe stoffen, en werd haar silhouet bepaald door verschillende hulpmiddelen in de vorm van hoepels of heupkussentjes, strak aansluitende corsetten en eventueel gesteven ondermouwen.

Aan het eind van de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw beleefden vrouwen en meisjes voor 't eerst in de geschiedenis modes, die uit gemakkelijk draagbare kledingstukken waren samengesteld. Mannen en jongens maakten hetzelfde mee, maar in hun kleding bleef die verbetering gedurende de 19de eeuw voor een groot deel gehandhaafd, terwijl in de modieuze kleding voor vrouwen en meisjes een reactie optrad (de reformbewegingen richtten zich aan het einde van de 19de eeuw dan ook vooral op vrouwen en meisjes!).

De onnatuurlijke kleding voor vrouwen (en in iets mindere mate voor meisjes) in de tweede helft van de 19de eeuw deed nauwelijks onder voor die van vóór ± 1780/1790. Tegen de overigens bijzonder fraaie crinoline- en tournurejaponnen van na 1850 groeide verzet, zowel van de kant van vrouwen voor wie bewegingsvrijheid steeds belangrijker werd als van de kant van kunstenaars, die de overgecultiveerde verschijningen van de vrouwen uit hun tijd vonden misstaan in hun werk.

Omstreeks 1850 werd in Amerika door een doortastende vrouw, Amelia Bloomer, het eerste concrete voorstel gedaan voor een praktisch type vrouwenkleding.

Enkele Engelse schilders lieten in de jaren 1860 hun vrouwelijke modellen poseren in soepel vallende japonnen zonder de hoepels daaronder, die in de officiële mode onmisbaar waren. Op hun manier hebben zij zodoende bijgedragen aan een alternatieve vernieuwing van de vrouwenkleding.

In Engeland heeft men altijd meer behoefte gehad aan informele kleding dan in het bij uitstek op uiterlijk vertoon ingestelde modeland Frankrijk. In 1881 richtte men in Engeland de Rational Dress Society op, een vereniging die zich ging inspannen voor meer hygiënische en praktische kleding.

Ook in Duitsland, Oostenrijk en de Scandinavische landen trachtte men aan het eind van de 19de eeuw een alternatief te vinden voor de heersende ongemakkelijke modes. In Duitsland en Oostenrijk ontwierpen verschil-

lende kunstenaars (o.a. de architect Henry van de Velde en de schilder Gustav Klimt) omstreeks 1900/1910 japonnen, die zonder corset en zonder opvullende kussentjes gedragen dienden te worden. In de Scandinavische landen was men vooral geïnteresseerd in sportieve vrouwenkleding.

De Franse vrouwen zijn zich, eerst in zeer gering aantal, pas natuurlijk gaan kleden toen ± 1905 één van hun eigen couturiers, Paul Poiret hun daartoe de mogelijkheid bood. Een beweging ter hervorming van de kleding, georganiseerd door mensen van buiten de echte modewereld (zoals in andere landen wel bestond), is in Frankrijk niet van de grond gekomen.

In Nederland werd in 1898 een Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid gehouden. Tijdens deze tentoonstelling in Den Haag werd een prijsvraag uitgeschreven voor het ontwerpen van een reformkostuum, en bleek het ook, dat de tijd rijp was voor het oprichten van een vereniging, die oplossingen zou moeten gaan zoeken voor problemen op het gebied van de kleding van de werkende vrouw en de vrouw in het algemeen. Op 9 juni 1899 werd het bestuur van de Vereniging voor Verbetering van Vrouwenkleding geïnstalleerd. Deze vereniging, die in Duitsland en Engeland voorbeelden vond bij vergelijkbare eerder opgerichte verenigingen (het begrip „Reform” was ook in beide genoemde landen ontstaan) werd de spil van de kledingreformbeweging in Nederland. Het eerste nummer van het *Maandblad der Vereniging voor Verbetering van Vrouwenkleding* verscheen op 1 november 1899; de inhoud bestond uit artikelen over het hoe en waarom van reform boven- en onderkleding, tekeningen van modellen, verenigingsnieuws en per aflevering een knippatroon. De eerste redactrices van het blad waren Suze Groshans (van 1899 tot 1902) en Elisabeth Rogge (van 1902 tot 1905). In 1909 kreeg het blad de naam *Maandblad der Vereniging Vakschool voor Verbetering van Vrouwen- en Kinderkleding*, en sinds januari 1910 *Onze Kleding*, omdat men vanaf dat tijdstip alles wilde behandelen wat tot het vraagstuk van de vrouwenkleding hoorde.

Via de plaatselijke afdelingen konden de leden „hoofdbestuursdoozen” aanvragen met voorbeelden van goedgekeurde reformkleding. De inhoud bestond voornamelijk uit ondergoed; de bovenkleding vond men vooral een kwestie van individuele smaak. Er was een doos met zuigelingenkleding, één met dameskleding en één met goedkope of volkskleding. De vereniging richtte bovendien keuringscommissies op, die fabrikanten en winkeliers bezochten om hun waren te keuren. Men beijverde zich ook om minder draagkrachtigen te bereiken. Toch werden slechts zeer weinig arbeidersvrouwen lid. Evenals in de vrouwenbeweging in het algemeen hadden ook op het gebied van de kleding „burgerlijke” en „proletarische” vrouwen geheel ver-



schillende wensen. De nieuwe dracht was aanvankelijk voor minder ontwikkelde en minder bemiddelde vrouwen veel te excentriek. Pas vanaf omstreeks 1910 verschenen er in het *Maandblad* meer modellen voor werkkleding.

De V.v.V.v.V. had eerder al wel geprobeerd haar ideeën te verspreiden d.m.v. artikelen in bladen, die op grotere schaal door vrouwen uit het volk werden gelezen.

Onenigheid tussen twee groepen, Radicalen en Gematigden, binnen het hoofdbestuur leidde in 1902 tot het aftreden van de Gematigden. De laatsten waren van mening, dat het voorbeeld voor de verbeteringen toch

vooral gegeven moest worden door dames uit de goeude kringen; de eersten wilden hun werk vooral richten op vrouwen met weinig geld.

Leden van de V.v.V.v.V. waren vooral te vinden in de vooraanstaande kringen van links-liberalen en sociaal-democraten. Veel bekende feministes waren ook lid van de vereniging; onder hen bevonden zich weer invloedrijke leden van de in 1894 opgerichte Vereniging voor Vrouwenkiesrecht. De V.v.V.v.V. klaagde echter, dat het merendeel van de feministes nog de oude kleding droeg.

De reformbeweging had een niet-religieus karakter (hieruit is dan ook het opvallende feit te verklaren, dat er ten Zuide van de grote rivieren, waar vrijwel nog de gehele bevolking tot de Rooms-Katholieke kerk behoorde, vrijwel geen waardering voor werd opgebracht); wel waren veel aanhangsters geïnteresseerd in spiritisme en theosofie o.a.

Reformkleding werd behalve door de maatschappelijk vooruitstrevende vrouwen ook door toonaangevende kunstenaressen gedragen.

Het hoogtepunt uit de geschiedenis van de vereniging was de opening van de Vakschool voor Verbetering van Vrouwen- en Kinderkleding in september 1909. De kwaliteit van de bestaande opleidingen tot kostuumnaaister liet in Nederland in 't algemeen veel te wensen over. De oprichting van een eigen school leek de beste garantie te zullen leveren voor degelijk vervaardigde onder- en bovenkleding volgens de beginselen van de vereniging. Marie Faddegon werd directrice, onder de docenten bevonden zich Corrie Berlage en Cato Neeb. Het leerlingenaantal nam snel toe gedurende de eerste jaren.

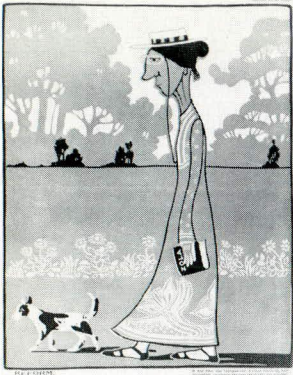
Op de grote tentoonstelling „De Vrouw 1813-1913” in Amsterdam (waarbij verschillende

Dienstbodekostuum, omstreeks 1905. Originele foto afkomstig van de Vereniging Vakschool voor Verbetering van Vrouwen- en Kinderkleding, en eigendom van „De Muiderpoort”, openbare school voor middelbaar dienstverlenings- en gezondheidsonderwijs te Amsterdam.



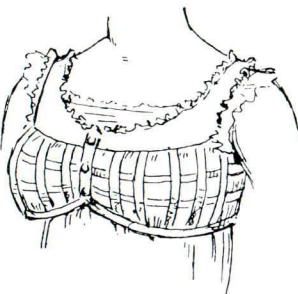
Hoogopgeknijpte onderrok aan bustedrager geknoopt. Uit het *Maandblad*, juli 1903.

Combination uit het *Maandblad*, juli 1907.



„Reform“, illustratie in *De Ware Jacob*, 1904, naar tekening door Ko Donker. Onderschrift: Ik kan maar niet begrijpen hoe 'n vrouw moedwillig haar schoonheid verknoeien kan door het dragen van 'n korset. Coll. 'Stichting Pers en Prent', Utrecht.

Binnenkant van droit-devant corset van open katoenen weefsel met zijden satijn, lint en machinale kant. Binnenin: Nouvelle forme // Droit devant, Model ontstaan omstreeks 1900. Coll. Centraal Museum Utrecht.



Borstdrager van dunne poreuse stof met reepjes dichte stof. Model van „De Wekker“, op maat vervaardigd. Uit het *Maandblad*, december 1899.

belangrijke groeperingen uit de georganiseerde vrouwenwereld toch ontbraken) verzorgde de Vakschool het grootste deel van de kledinginzending.

Ondanks dat de grote vernieuwende waarde van de reformkleding sterk was verminderd vond de V.v.V.v.V. het toch de moeite waard aan deze tentoonstelling deel te nemen.

De V.v.V.v.V. had in 1903 al een ledenaantal van omstreeks 2000 bereikt en was daarmee (volgens haar eigen *Maandblad*) internationaal de grootste vereniging op dit gebied. Tijdens de eerste wereldoorlog verloor men steeds meer leden. Veel leden vonden, dat de kleding voldoende verbeterd was en bovendien deden financiële problemen vanwege de oorlog velen ertoe besluiten hun lidmaatschap op te zeggen. Zodoende kon de vereniging *Onze Kleding* in 1920 niet meer laten verschijnen. Het blad werd vanaf 1920 onderdeel van het tijdschrift *In en om de woning*, waaruit het eind 1926 verdween. De vereniging hield daarmee min of meer op te bestaan.

De Nederlandse vereniging had net zoals de verenigingen in het buitenland in eerste instantie een kleinere groep vrouwen bereikt dan men wel gehoopt had, maar de reformbeweging heeft zeker de weg bereid voor de acceptatie van een natuurlijker, dus ook gezonder uitgangspunt in de officiële mode. Men is er niet in geslaagd de macht van de officiële mode definitief te breken. Deze eerste grote beweging van mensen, die zeer bewust naar een alternatief hebben gezocht, is echter van groot belang geweest als verschijnsel op zichzelf, maar ook als voorgeschiedenis van wat op kledinggebied in onze tijd gebeurt.

Kledingverbetering vanuit de belangstelling voor lichaamshygiëne omstreeks 1900.

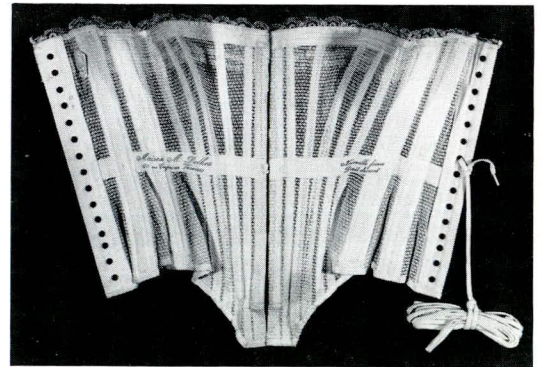
Het streven naar meer gezonde en praktische kleding was een gevolg van een toenemende belangstelling voor lichaamshygiëne (waaronder men niet alleen reinheid, maar ook bewegingsvrijheid verstond) aan het eind van de negentiende eeuw.

De eerste drie vrouwelijke artsen in Nederland, Aletta Jacobs, Catharina van Tussenbroek en Marie du Saar, werden allen lid van de V.v.V.v.V. en beijverden zich in het openbaar voor de reformkleding. Behalve van deze vrouwen kreeg de vereniging ook al direct bij haar oprichting medewerking van zeven mannelijke artsen. Het gezondheidsaspect kreeg ruime aandacht. De nadelen van het dragen van een gangbaar corset dienden diepgaand bestudeerd te worden en er moesten aanvaardbare oplossingen gevonden worden ter vervanging voor die gevallen, waarbij achterwege laten echt niet mogelijk was. In de vaak felle discussie vóór en tegen reformkleding vormde het corset, naast het probleem van de spreiding van het gewicht van de bovenkleding, het belangrijkste twistpunt. Het boek „De Kleding der Vrouw“ (1908), door de Haarlemse vrouwenarts dr.

Th. H. van de Velde, was ook voornamelijk aan deze punten gewijd. In het *Maandblad* werden de beginselen van Van de Velde, voorzien van kritisch commentaar, eind 1908 gepubliceerd.

De Duitse gynaecoloog C.H. Stratz, die omstreeks de eeuwwisseling in Nederland verbleef, combineerde zijn positieve ideeën over lichamelijke opvoeding en min of meer over reformkleding met discriminerende opvattingen over rassenverschillen. Vanuit de V.v.V.v.V. kwam slechts weinig genuanceerde kritiek op de boeken van Stratz.

De redactie van het weekblad voor jonge dames *De Hollandsche Lelie*, die tegen reformkleding was, liet in het nummer van 3 december 1902 de beroemde vrouwenarts Hector Treub „zijn woede luchten“ over reformkleding en het gewichtige „vrouwengedoe“. Hij was voorstander van een goed passend corset in de vorm van het „corset droit devant“ zoals de Franse arts Madame Gaches-Sarraute dat ± 1900 in de handel had gebracht. De verdediging van de reformkleding werd in het blad o.a. opgenomen door de arts Eijkman.



Het dragen van reformkleding hoefde niet te betekenen, dat men het lichaam nergens steun mocht geven, maar men gaf er de voorkeur aan de spieren door gymnastiek zó te oefenen, dat zo min mogelijk extra steun nodig was. De aanhangers van de reformbeweging hadden vooral bezwaren tegen het ondergoed zoals de officiële mode dat voorschreef. Men getroostte zich dan ook bijzonder veel moeite om het ondergoed te verbeteren, wat vorm én materiaal betreft. Voor hemden werd wollen tricot (gepropageerd door Dr. Gustav Jaeger), maar meer nog katoenen tricot (gepropageerd door Dr. Heinrich Lahmann) aangeprezen. Het katoenen tricot voldeed beter dan dat van wol aan de vereiste eigenschappen: goed ventilerend, goed absorberend én opdrogend, en vrij goed verwarmend.

De gemakkelijk te vervormen voeten hadden het in het modieuze schoeisel vaak zeer te verduren; vandaar dat men in het *Maandblad* van de V.v.V.v.V. verschillende malen nuttige wenken aantreft over het met zorg behandelen van de voeten door het gebruik van verantwoord schoeisel. In enkele nummers van het *Maandblad* verschenen ook breipatronen voor goed passende kousen, waarbij men voor 't eerst onderscheid maakte tussen links

en rechts (bij schoeisel gebeurde dat dan ook nog niet zo lang).

De wel sierlijke, maar zeer onhygiënische slepen dienden zoveel mogelijk vermeden te worden evenals de stijve hoge kraagjes met baleintjes.

Consequente reformdames prefereerden matelots (strohoedjes in matrozenstijl) boven de zware volumineuze, met versieringen overladen modehoeden. Aangezien de V.v.V.v.V. de inspanningen van de (eveneens in 1899 opgerichte) Bond tot Bescherming van Vogels enthousiast steunde raadde men de leden aan alleen sierveertjes te gebruiken die in het kippenhok of aan het strand waren gevonden. Men ageerde ook tegen de vulgaire pronk van bont.

De noodzaak van een goede lichamelijke ontwikkeling van de vrouw werd steeds duidelijker. Mejuffrouw N. Goemans (lid van de V.v.V.v.V.) introduceerde in 1902 met succes de Zweedse gymnastiek, nadat ze in Stockholm was opgeleid aan het Staatsinstituut voor Zweedse gymnastiek.

In juli 1902 gaf het *Maandblad* van de V.v.V.v.V. een uitgebreide beschrijving van een gypakje met het model van een combination, met een rokje, dat er bij uitvoeringen overheen gedragen kon worden. Pas in 1913 verscheen in *Onze Kleding* weer een turnpak, een Zweeds model, bestaande uit blouse en pofbroek.

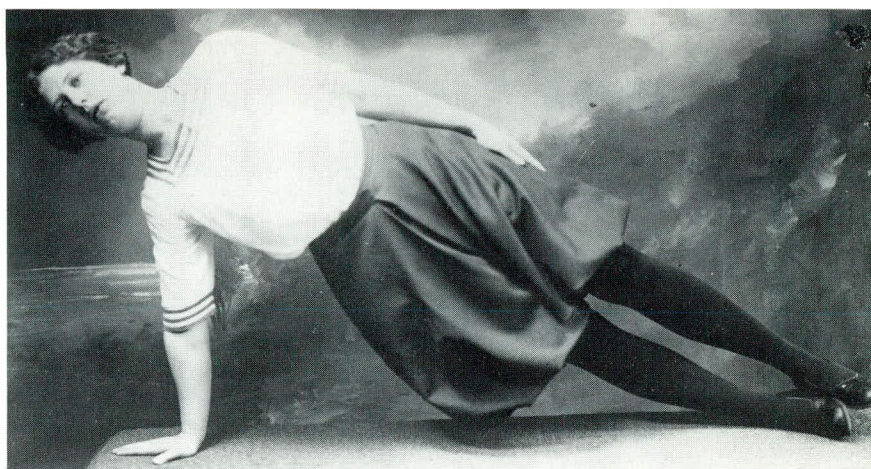
Tegenover de stoere 'marsgymnastiek' stonden de gracieuzere lichaamsoefeningen o.a. volgens de methodes van de Zwitser Dalcroze, en de Amerikaanse danseres Isadora Duncan. Men droeg daarbij lange, ruime jurken.

De pofbroeken, die in de jaren 1890 bij het fietsen werden gedragen, verdwenen omstreeks 1900 weer, hoewel sommigen ze bleven verdedigen. Over verbeterde zwemkleding wordt in het *Maandblad* niet vóór 1913 geschreven; men raadt de lezeressen dan aan in een tricot badkostuum te zwemmen en niet in een slobberende jurk.

Men stimuleerde vrouwen in het algemeen het goede voorbeeld te geven op het gebied van lichaamshygiëne en hygiëne in het huishouden.

Tijdschriften op het gebied van reformkleding.

Naast het eigen *Maandblad* van de V.v.V.v.V. verschenen nog twee tijdschriften, waarin de wat luxueuzere reformkleding respectievelijk uitsluitend en gedeeltelijk het onderwerp vormde: *Schoonheid door Gezondheid* (1902-1904) en *Réforme* (1903). In het veelzijdige tijdschrift *De Vrouw en haar Huis* werd de kledingrubriek in de eerste jaargangen, vanaf 1906, vrijwel geheel gevuld met (niet te strenge) reformmodellen. De illustraties in *De Vrouw en haar Huis* werden grotendeels verzorgd door Berhardina Midderigh-Bokhorst, de illustratrice ook van het *Maandblad* van de



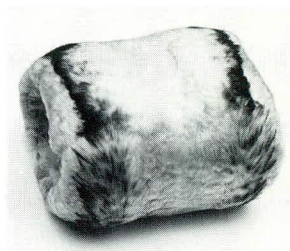
V.v.V.v.V. (het werk van B.M.-B. is daarmee bepalend geweest voor „het gezicht” van de Nederlandse reformkleding op papier). Het populairste modetijdschrift was in Nederland omstreeks de eeuwwisseling *De Gracieuse*, de Nederlandse editie van het Duitse blad *Der Bazar*. De *Gracieuse* publiceerde reformmodellen en bovendien vijf *Reformmodalbums* (uit het Duits vertaald).

De officiële mode omstreeks 1900.

Bij het maatnemen voor een modieuze japon ging men uit van de maten van de vrouw als ze zich strak in haar corset had geregen. Tegen 1900 zorgde het corset voor een zandloper silhouet, even later voor een S-lijn (bovenlichaam iets naar voren en de heupen naar achteren). Vooral in de hoogst onnatuurlijke S-lijn is in onze ogen nog steeds weinig fraais te ontdekken, zodat we ons goed kunnen voorstellen dat een reactie daartegen veel weerklank kon vinden.



Zweeds gymnastiekpak uit *Onze Kleding*, december 1913.



Mofje van 'futebont', omstreeks 1900. Coll. Centraal Museum Utrecht.

Een dergelijk mofje, van futeveertjes, behoorde men in reformkringen niet te dragen.



Japon van rose laken, uit *La Mode Illustrée*, 2 februari 1902.

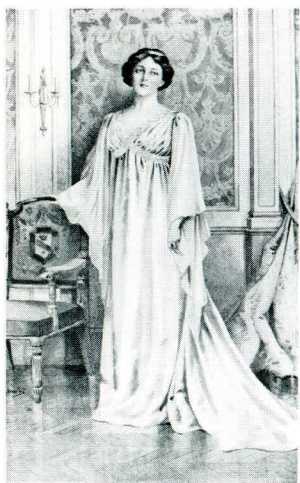
Avondtoilet 'Dodo' van goudgele zijden tulle over donker goudgele zijden voering japon. Model ontworpen en getekend door B. Midderigh-Bokhorst en door haar ingezonden voor een prijsvraag uitgegemaakt door de V.v.V.v.V. Uit het *Maandblad*, oktober 1906.



'Prinsesjapon' („de grondvorm van een reformjapon is de prinsesjapon"). Het model kan ook dienen als dienstbode- en verpleegstersjapon, of als eenvoudige huisjapon. Uit het *Maandblad*, mei 1906.

Japon met los jakje, ontworpen door Mej. J. Radersma. Model lijkt veel op een 'robe princesse'. Uit het *Maandblad*, september 1900. Tekening door J.B. Bokhorst.

Wandelkostuum van geruite stof. Model ontworpen en getekend door Mme. de Vroye. Uit *Réforme*, april 1903.



'Hera', zijden avondtoilet in Oud Griekse stijl. Uit *Dress and Decoration*, catalogus van Liberty & Co, Londen, 1905.

Lijfje en rok van de japonnen werden meestal gescheiden vervaardigd. Eéndelige japonnen noemde men 'prinsesjapon' (een zeer getailleerd model) of 'empirejapon' (een model, dat losser over het corset viel en geïnspireerd was door de mode van het Empire aan het begin van de 19de eeuw).

Tegen 1910 zijn officiële mode en reformdracht enigszins naar elkaar toegegroeid. Een sluit silhouet is dan algemeen; alleen vallen de officiële rokken strakker dan die volgens de reformprincipes.

Paul Poiret was in 1905 de eerste, die in de officiële modewereld soepel vallende japonnen presenteerde, die zonder corset gedragen dienden te worden.



Vorm en versiering van de nieuwe Kleding. Buitenlandse invloeden en Nederlandse inbreng.

Bij het zoeken naar een logisch verband tussen patroon en versiering én vorm en functie van een japon vond men voorbeelden in het buitenland, die men geheel of gedeeltelijk bruikbaar achtte. Men baseerde zich op ontwerpen en publicaties van de in Duitsland werkende Henry van de Velde en de Duitse kunstenaars Alfred Mohrbutter, Anna Mutheius en Paul Schulze-Naumburg.

De bevrijding van het lichaam zou leiden tot een geestelijke bevrijding, zodat de vrouw als zelfstandig denkend mens kon gaan optreden (men hoopte in 't algemeen op een toenemende beschaving en morele ontwikkeling bij de hele mensheid). Het mooiste voorbeeld voor losse, vloeiend vallende kleding vond men in de vrouwenkleding uit de Griekse Oudheid. Men zag wel in, dat het Griekse voorbeeld niet strikt nagevolgd kon worden, maar vond, dat het wel als uitgangspunt kon dienen. Voorbeelden uit andere periodes uit het verleden, waarin men het lichaam niet had ingesnoerd, werden ook wel verwerkt. Sinds 1904 kon het Nederlandse publiek kennis maken met de visie van de firma Liberty en Co. op de toepassingsmogelijkheden van historische stijlen op (luxe) alternatieve kleding. In 1902 had de Amsterdamse stof-

fenzaak Metz & Co. een contract met Liberty uit Londen gesloten voor alleenverteenwoordiging in Nederland. In 1904 opende men op verzoek van het publiek o.a. ook een 'costume department'.

Er was grote waardering voor de kunstzinnigheid en tijdloosheid van zowel de stoffen als de japonnen.

Het *Maandblad* van de V.v.V.v.V. maakte niet één keer melding van de Libertyjaponnen, maar uit verschillende japonnen, die in het blad verschenen, blijkt, dat men er zich wel door liet inspireren. Zo had in het bijzonder de Libertycatalogus *Dress and Decoration*, uit 1905, met gekleurde platen, veel invloed op het tekenwerk van Berhardina Middeligh-Bokhorst voor het *Maandblad* en *De Vrouw en haar Huis*. In dit laatste blad werden tekeningetjes uit andere, veel eenvoudiger uitgevoerde, Libertycatalogi overgenomen met vermelding van de herkomst.

De gewaden van de Weense kunstenaars uit de eerste decade heeft men in Nederland waarschijnlijk nauwelijks gekend. De firma Hirsch & Co. in Amsterdam verkocht op haar modeafdeling vanaf 1913 wel producten van de Wiener Werkstätte.

Paul Poiret heeft eerst geprofiteerd van inspanningen van kunstenaars, die al dan niet in samenwerking met reformbewegingen vrouwenkleding hadden ontworpen vlak vóór hij zelf zijn salon opende in 1904. Hij heeft op



zijn beurt weer invloed gehad op reform japonnen in Nederland, getuige verschillende tekeningen in *Onze Kleding* in de jaren 1911-1913.

In 1901 vestigde de Brusselse Madame de Vroye zich vanuit Parijs in Den Haag, hiertoe gestimuleerd door Mevrouw Bouman-de Lange, eerste voorzitter van de V.v.V.v.V. De elegante, maar wel kostbare reformjaponnen van Madame de Vroye, met het prinsessemodel, verwierpen snel bekendheid. In Nederland had men ook veel waardering voor de methode, die Marie Thierbach-Paris (Nederlandse van geboorte, wonend in Duitsland) in 1912 had ontwikkeld om snel goedkope mooie kleding te vervaardigen. Zij ging uit van het model van een kiel, die door middel van vouwen op de rug passend werd gemaakt. Er was weinig stof nodig voor dit model en het was zonder moeite te maken.

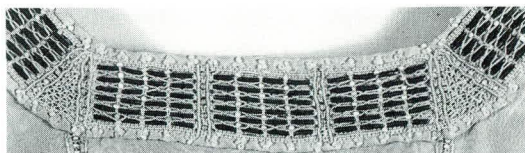
Nederlandse kunstenaars hebben zich wel bemoeid met de verbetering van de kleding en de versiering ervan, maar hebben zelden hele japonnen ontworpen. Jan Toorop is het wel van plan geweest. Op 9 mei 1898 schreef hij aan Suze Groshans: „Ik hoop later zelf eens eene tekening te ontwerpen uit een hygiënisch-aesthetisch standpunt”. De schilder Gustave van de Wall Perné ontwierp omstreeks 1912 een japon (nu slechts nog bekend van foto's), die door zijn echtgenote werd uitgevoerd.

In Nederland waren het vooral vrouwen, die zich met snit en versiering van de reformkleding bezighielden. In de verzameling van het Nederlands Kostuummuseum in Den Haag bevindt zich een japon, die is ontworpen en uitgevoerd door Marie Beijers-De Graaff, voor haar eigen gebruik. Van Marie Faddegon, directrice van de Vakschool, zijn twee japonnen bewaard gebleven, die onder haar leiding werden ontworpen en uitgevoerd op de Vakschool. Mogelijk is de japon, gedragen door mevrouw Redeke-Hoek en uitgevoerd op de Vakschool, ook van de hand van Marie Faddegon. Cato Neeb hanteerde de reformprincipes op haar eigen vrije wijze, bijvoorbeeld in een ontwerp, dat aan de Libertystijl doet denken, uit 1908 in *De Vrouw en haar Huis*.

In haar rede, gehouden ter gelegenheid van de opening van de Vakschool, ging mevrouw Posthumus Meyjes-Hofstede de Groot in op de wenselijkheid van stijlvernieuwing in de kleding, zoals die toen o.a. ook plaats vond in architectuur en kunstnijverheid. Volgens haar zou een dame in een huiskamer van Berlage, Van den Bosch, Nieuwenhuis of Pennaat gekleed moeten zijn in de stijl van haar omgeving.

Tijdens de eerste jaren van de V.v.V.v.V. werden de geklede japonnen wel versierd in de stijl van de internationale Art Nouveau met zijn grillig gespannen lijnenspel. Deze stijl

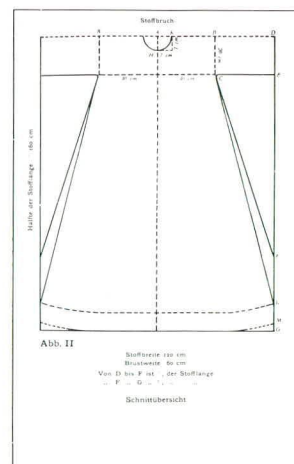
kwam men verder vooral tegen bij producten van het atelier voor kunstnijverheid 'Arts & Crafts' (opgericht in 1898) in Den Haag en in het werk van de Haagse Madame De Vroye. Sinds de opening van de Vakschool, in Amsterdam, werd de daar overheersende sobere, geometrische stijl van de Nieuwe Kunst ook bepalend bij het ontwerpen en versieren van reformkleding. Men liet zich o.a. inspireren door het meubilair van Berlage en Van den Bosch, zoals dat in het door hen in 1900 geopende 'Binnenhuis' in Amsterdam verkocht werd.



De naaldkunstenares Magaretha Verweij heeft zich in het bijzonder ingespannen om het borduurwerk weer op een artistiek niveau te brengen. Zij exposeerde samen met vele anderen op een tentoonstelling in Haarlem in 1903, waar het publiek voor 't eerst kennis kon maken met het vernieuwde kunstnaaldwerk. Zij heeft ook veel bijgedragen aan de verspreiding van de weefkunst.

In de batikkunst, die sinds een tentoonstelling in Amsterdam in 1883 zeer in de belangstelling stond, zag men goede mogelijkheden voor kledingversiering.

In een vijftigtal geheel of gedeeltelijk gespecialiseerde winkels kon men de reformkleding aanschaffen. Drie van deze winkels waren op coöperatieve basis opgezet: De Wekker in Den Haag (waar men reform boven- en onderkleding verkocht, en ook stoffen en kunstnijverheidsartikelen), De Samenwerkende Linnennaaiers en De Voorpost, beide in Amsterdam en gespecialiseerd in onderkleding.



Patroon van Marie Thierbach uit 1912, uit haar boekje *Abformungskleider*.

Detail uit japon (rugkant langs hals) van Mevr. Redeke-Hoek, 1912.

Japon van grijze wollen stof met applicatie. Ontwerp van Marie Beijers-De Graaff, omstreeks 1902. Coll. Nederlands Kostuummuseum Den Haag.

Japon van fluweel met borduurwerk en kralen. Chemisette van fijne zijde. Uit het *Maandblad*, februari 1906. Tekening door J.B. Midderigh-Bokhorst.





Mevrouw Gompertz-Wertheim als meisje. Pastel uit ± 1897 door Adrienne Wertheim-Enthoven. Eigendom van Mevr. L.J. Broekstra-Gompertz te Bussum.

Fluwelen jurkje van het voorgestelde meisje is eigendom van het Nederlands Kostuummuseum in Den Haag, en opgesteld op de tentoonstelling.

Babyponnetje uit één stuk. Uit *De Vrouw en haar Huis*, mei 1909.

Kinderkleding.

Vanuit een toenemende aandacht voor het kind werd in de eerste jaren van de twintigste eeuw een groot aantal congressen en tentoonstelling gewijd aan opvoeding en bescherming van het kind. Ook in nieuwe wetten trachtte men de positie van het kind te verbeteren.

In de jaren 1890 werden de eerste consultatiebureau's voor zuigelingenverzorging opgericht en ontstond er een speciale kindergeneeskunde.

De Eeuw van het Kind, in 1900 door de Zweedse Ellen Key geschreven, werd in 1903 in het Nederlands vertaald. Ideeën uit dit boek beïnvloedden zodoende in toenemende mate ook reformpedagogen in Nederland. Het kind moest zo natuurlijk mogelijk opgroeien, slechts met zachte hand gestimuleerd worden om de noodzakelijke discipline en gehoorzaamheid op te leren brengen. Bij de ontwikkeling van de vaardigheden van het kleine kind door de moeder werd het spel van groot belang geacht. Eenvoudig speelgoed, dat de fantasie kon prikkelen, verdiende de voorkeur.



Hemdje en luiërbroekje van reformstof. Uit *Maandblad*, mei 1903.

Jurkje van ivoorkleurige fijne wollen stof met borduurwerk, omstreeks 1912. Door een moeder voor haar dochtertje gemaakt naar een reformpatroon. Coll. Centraal Museum Utrecht.

De reformbeweging stelde aan de kinderkleding grotendeels dezelfde eisen als aan de vrouwenkleding. Enkele punten kregen speciale aandacht: de pasvorm, de bewegingsvrijheid, het gemakkelijk aan en uit kunnen trekken en wasbaarheid.

Kinderen diende men aan verbeterde kleding te laten wennen, voor hun eigen gezondheid, maar ook ten behoeve van de toekomst van de reformbeweging.

Het *Maandblad* van de V.v.V.v.V. wijdde verschillende artikelen aan het probleem van de slechte houding bij kinderen, die verbeterd moest worden door middel van zorgvuldig gekozen kleding en het stimuleren van gymnastiekoefeningen, zwemmen en tennissen. Het blad pleitte in het bijzonder voor een li-

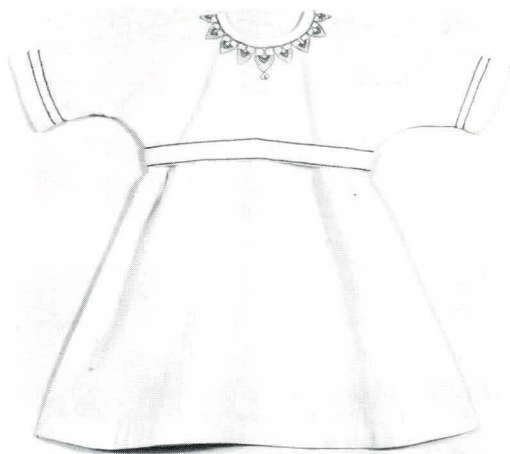


chamelijke ontwikkeling bij meisjes (omdat vooral op dat gebied een achterstand in te halen viel).

Men probeerde bij kinderen weer een natuurlijke afweer tegen weersinvloeden op te bouwen. Men wilde ze voorzichtig wennen aan niet warme kleding buiten bij koel weer.

In 1908 werd door drie artsen in het *Maandblad* een discussie gevoerd over het eventuele weglaten uit de kindergarderobe van mutsjes, hoeden (met hinderlijke kinbanden), (knellende) schoenen en (slecht bevestigde) kousen, en over mogelijke alternatieven.

In artikelenseries, o.a. in het *Maandblad*, werd de kinderkleding systematisch behandeld. Tussen 1912 en 1916 wijdde M.A. Faddegon en J.L. Redeke-Hoek zes brochures aan het hele gebied van de kinderkleding in de minst kostbare vorm (in de reeks *Reformkleding voor iedereen*).



Het tentoonstelling's boek door Carin Schnitger en Inge Goldhoorn kost f 26,—.

Colophon

Uitgave: Centraal Museum Utrecht, 1984

Tekst : Hanneke Adriaans (met behulp van de teksten van Carin Schnitger en Inge Goldhoorn)

Foto's : Gemeentelijke Fotodienst Utrecht

Druk : Drukkerij Elinkwijk